

Politika, hatalom és tudás egy doktori védésen

– autoetnográfiai kísérlet¹

Ennek az előadásnak a tárgya saját doktori védésem „története”, vagy másképpen fogalmazva, „szocioanalízise”. Noha a történetek értelmezéséhez Pierre Bourdieu tudományos mezőről alkotott gondolatai csak részben és fenntartásokkal alkalmazhatók, saját (latinosan írt) illuzióm fenntartása érdekében elhiszem, hogy a szocioanalízis „abban segít, hogy a játékot megértsük, ne pedig uraljuk, vagy áldozatául essünk, sőt bizonyos mértékben még tanuljunk is belőle.”²

A védésen lezajlott nyilvános vita és előzményei most kizárólag tudományozószociológiai szempontból érdekesek. Ebből a perspektívából kétségtelen, hogy nem maguk a személyek, hanem inkább pozícióik és állásfoglalásaik fontosak. Tekintettel a magyarországi tudományos mező sűrű erőterére, mégis inkább megnevezem a vita szereplőit, megelőzve az esetleges találgatásokat.

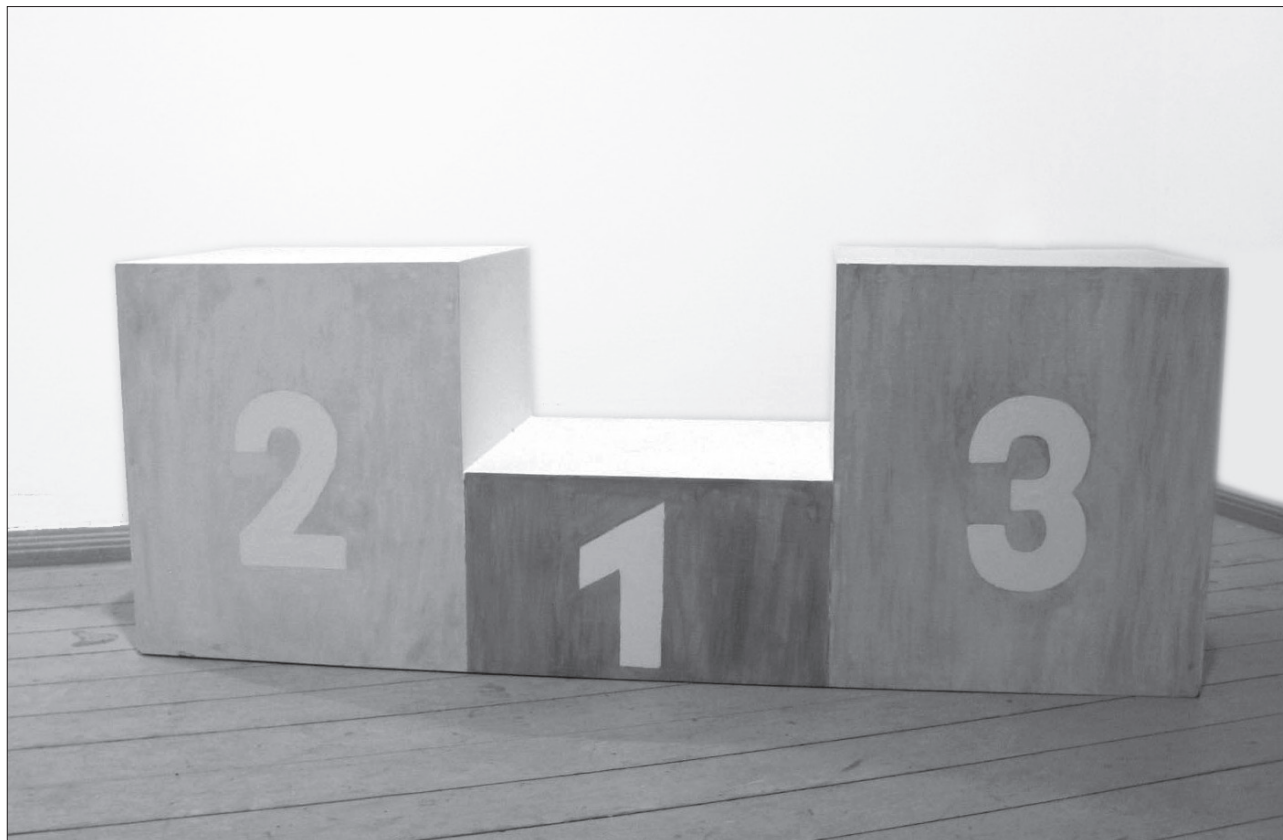
Politika, hatalom és tudás a Kádár-korszak pszichiátriai kórrajzain című doktori disszertációm öt évig készült. A dolgozat alapjául szolgáló kutatási tervet elsőként a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskolájának felvételi beszélgetésén ismerttettem. Itt jelen volt a doktori iskola vezetőjeként László János, és Erős Ferenc mint az alprogram vezetője, későbbi témavezetőm. A felvételi beszélgetés kedélyesen zajlott, úgy tűnt, nagy örömmel fogadnak a pszichológia doktori iskolában szociológusként is: a témát és a kutatás tervét mindkét oktató érdekesnek és megvalósíthatónak találta.

32

Az érdekelt, hogy mi az igazság és hogyan áll elő. Ennek vizsgálatához kiváló terepnek bizonyultak az 1950-es és 60-as évek politikai tartalmú pszichiátriai kórrajzai. A dolgozat elsősorban a kórrajzokon dokumentált orvos-beteg kapcsolatokra koncentrált, azt vizsgáltam, hogy a lejegyzett politikai tartalom miképpen válik a felek között a „normalitásról” való egyeztetés tétjévé. A kutatás előfeltevése Michel Foucault nyomán az volt, hogy a pszichiátria és a politika egyaránt a hatalom és ekként az igazság előállításának működésmódjai, méghozzá úgy, hogy gyakorlataikat egymástól való függetlenségük teszi lehetővé. Így, a pszichiátria és a politika találkozási felületein a kutató számára megmutatkoznak azok a jelenségek, amelyek a normalitásról, igazságról, valóságról való egyeztetés tárgyát képezhetik. A disszertáció a pszichiátriátörténetre és forrásaira vonatkozó bevezető fejezeteken túl két részből állt: bemutattam a Lipótmező és a magyarországi pszichiátria korabeli, átpolitizált „társadalomtörténetét”, majd a politikai tartalmú kórrajzok alapján készült nyolc esettanulmányt. A magyarországi pszichiátria 1945 utáni történetének jelenleg nincs tudományos feldolgozása, a dolgozat első része erre tett kísérletet, igaz, inkább csak egy későbbi kutatáshoz szolgáló iránymutatóként. A kutatás voltaképpen eredménye a nyolc esettanulmány. Ezek (egy kivételével) az öt év alatt megjelentek különféle tudományos vagy kissé szélesebb értelmiségi közönségnek szánt folyóiratokban. A publikált esettanulmányok és a disszertáció nem tartalmaz egyetlen pszichológiai hivatkozást sem, mivel a pszichopatológia a tudásszociológiai elemzés, a pszichológia pedig a társadalomtörténeti elemzés (egyik) tárgya volt – és nem perspektívája. Ezt minden adandó alkalommal külön is hangsúlyoztam.

Publikáció előtt (egy kivételével) mindegyik esettanulmányt előadtam különféle, de többnyire pszichológiai konferenciákon. Ezek az előadások élénk érdeklődést keltettek, több alkalommal a szervezők felkérésére vettem részt „kórrajz-történeteimmel” a Pszichoanalitikus Egyesület konferenciáin. Egyfajta „éleslátó kívülállóként” többször kértek fel konferenciabeszámoló írására a *Pszichoterápia* c. folyóirat számára, kerekasztal-beszélgetésekben való részvételre stb. Úgy tűnt, hogy egy érdekes „interdiszciplináris” pozícióba, a pszichológusok szociológusának szerepébe kerültem.

A Pécsi Tudományegyetem doktori szabályzata szerint a védésre a doktori képzés elvégzése, a doktori iskola által meghatározott publikációs és egyéb követelmények teljesítése és az ún. doktori szigorlat után kerülhet sor. A doktori védés tulajdonképpen a doktori disszertáció nyilvános vitája. A doktori disszertáció egy nagyjából

könyv terjedelmű, önálló kutatáson alapuló tudományos szakmunka, amelyet egy vagy több szakértő konzulens témavezetésével készít el a doktorjelölt. Amennyiben a konzulens(ek) elfogadják, a dolgozat két hivatalosan felkért bírálóhoz kerül.

Az elkészült disszertációt az egyik meglehetősen gyengére és összecsapottra sikerült bevezető fejezet ellenére a konzulensek, Erős Ferenc és Wessely Anna elfogadták. A szokásoknak és az egyetemi adminisztrációs rendnek megfelelően hivatalos levélben kértem a doktori iskola vezetőjétől, László Jánostól, a doktori fokozatszervezési eljárás elindítását. Kérésemet teljesítve, a dolgozat két opponenshez került, akik hivatalos bírálatikban azt elismerően értékelték, és javasolták a doktori fokozat megítélését. Az eljárás következő aktusaként hivatalos értesítést kaptam levélben László János aláírásával a védés időpontjáról, helyszínéről, és az ötfős bizottság tagjainak névsoráról.

A levél kézbesítését követő héten felhívott Wessely Anna azzal, hogy László János megkereste telefonon, s arról akarta meggyőzni, hogy a védés az ELTE Szociológia Doktori Iskolájában legyen. Másnap felhívott Erős Ferenc is, azt mondta, László János közölte vele telefonon, hogy nem fog nekem doktori fokozatot adni, lépjek vissza a védéstől. Elmondása szerint azzal indokolta fellépését, hogy a disszertáció szerinte nem tartozik a pszichológia tárgykörébe, ezért nem lehet a pszichológia doktori iskolában megvédeni. Továbbá közölte, hogy ha nem lépek vissza, ő és a bizottság egy másik tagja, aki korábban az ő doktorandusza volt, nulla pontot adnak a védésre. Engem László János nem hívott fel, nem értesített más formában sem. A védésig hátralévő két hétben Erős Ferencsel naponta latolgattuk telefonon a fejleményeket és a lehetőségeket. Kiszámoltuk, hogy két nulla ponttal, *rite* eredménnyel ugyan, de megvan a fokozat. Számos pszichológus baráttal és kollégával töprengtünk e különös jelenség magyarázatán és a cselekvés lehetőségein. Világossá vált, hogy a védés leállítására nincs jogi lehetőség, csak akkor nem történik meg, ha a jelölt hivatalosan visszalép. Mivel semmilyen hivatalos értesítést nem kaptam a fentiekkel kapcsolatban, a jogorvoslat hivatalos lehetőségei is homályosnak tűntek.

A további fejleményekről is csupán informálisan, pszichológus konzulensem, Erős Ferenc révén értesültem. Eszerint László János felajánlotta neki (és rajta keresztül nekem), hogy ha visszalépek, elintézi, hogy a védés a pécsi Kommunikáció Doktori Iskolában legyen, még hozzá jó eredménnyel, ezt ő személyesen garantálja, ahogyan azt is, hogy a védés még 2010-ben meg fog történni, ugyanezzel a bizottsággal. Ebbe az informális alkuba természetesen nem mentem bele, ezt informálisan közöltem Erős Ferencel, aki informálisan továbbította László Jánosnak. Ezt követően László János formálisan összehívta az alprogramok vezetőiből álló

pszichológia doktori bizottságot (azóta is vitatott kérdés, hogy ehhez volt-e joga vagy sem), amely Erős Ferenc egyetlen ellenszavazatával úgy döntött, hogy a védés bizottságát kiegészíti két fővel, az ott jelen lévő Bereczkei Tamással és Gyöngyösiné Kiss Enikővel. Noha ez (azt hiszem) hivatalos döntés volt, magam róla hivatalos értesítést nem kaptam. A védésig hátralévő egy hétben Erős Ferencsel és pszichológus kollégáinkkal, barátainkkal sokat töprengtünk a lehetőségeken. Én egyik „póttagot” sem ismertem korábban, de a pszichológus barátok és kollégák állítása szerint Bereczkei Tamás „úriember”, ezért biztosan nem szavaz László János parancsára, Gyöngyösiné Kiss Enikő pedig „jóindulatú”, ő meg ezért nem fogja leszavazni a fokozatot. A hivatalos jogorvoslat lehetőségei továbbra is homályosnak és bizonytalanoknak, de legfőképp időigényesnek tűntek. Azt gondoltam, ha tényleg leszavazzák a fokozatot, elég időm lesz jogsegélyért folyamodni. Maradt tehát Gyöngyösiné Kiss Enikő „jóindulata”, Bereczkei Tamás „úriembersége”, az én meggyőző előadásom és az opponensek által elfogadott disszertációm, továbbá azok a különféle tudományos közegekben elismert kollégák, akik vállalták, hogy a védésen közönségként vagy a bizottság tagjaként jelenlétükkel és hozzászólásaikkal tanúsítják, hogy disszertációm a pszichológia diszciplínájába tartozó szakmunka, amely feljogosít a PhD címre.

A védés előtt két nappal Erős Ferenc informálisan elmondta, hogy Gyöngyösiné Kiss Enikő egy „jóindulatú”, informális e-mailben megírta neki, azt tanácsolja, lépjek vissza, mert biztosan le fogják szavazni a fokozatot. Informálisan közöltem Erős Ferencsel, hogy nem lépek vissza. Konzulenseim és a védésen jelenlévő vagy csak távolról drukkoló tudományos „felszentelt” kollégáim, barátaim, jóakaróim azt tanácsolták, hogy a védésen ne vitatkozzak, legyek udvarias, az egyik egykori Mérei-tanítvány pszichológus tanárom mesterét idézve üzent: „csúszál be a küszöb alatt.” Az igazság létrehozását kutató szociológusként és „józan parasztként” egyaránt azt gondoltam, ez a védés a diszciplína határaiért, és ezen keresztül pozícióért folytatott szimbolikus harc, valódi tétjeire (azaz László János hatalmi motivációira) az én nézőpontomból inkább csak következtetni lehet. Annyit tehetek csupán, hogy betöltöm a „doktorjelölt” pozícióját, legjobb tudásom szerint alakítom a PhD-védés rám osztott rituális szerepét: tartok egy jó előadást a téziseimről, érthetően felolvasom opponenseimnek írt válaszaimat, és udvariasan, a vitát kerülve válaszolok a feltett kérdésekre.

A nyilvános eseményről hangfelvétel készült. A továbbiakban ennek alapján mutatom be a történeteket. A védés a bizottság elnöke, László János szavaival kezdődött:

34

„A bizottság tagjai a következőképpen festenek: a két opponens Kovács Éva tudományos főmunkatárs MTA Szociológiai Kutatóintézete és Tényi Tamás docens Pécsi Orvostudományi Egyetem Pszichiátriai Klinikája, Kövér György docens ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék, Vincze Orsolya egyetemi adjunktus PTE BTK Pszichológiai Intézet Szociálpszichológia Tanszék, Bereczkei Tamás intézetigazgató PTE BTK Pszichológiai Intézet, Gyöngyösiné Kiss Enikő egyetemi tanár tanszékvezető, PTE BTK Pszichológia Intézet Személyiség-, fejlődés- és klinikai pszichológiai Tanszék, a bizottság elnöki teendőit én látom el, László János egyetemi tanár PTE BTK Pszichológiai Intézet.”

Ezt követően folytatódott a doktori védések rituális eljárása: a bizottság titkára felolvasta a jelölt életrajzát, a jelölt húsz percen elmondta téziseit, az opponensek felolvasták bírálataikat, a jelölt felolvasta a bírálatokra adott válaszait, végül az opponensek közölték, hogy elfogadják a válaszokat. Téziseimet ismertetve, először remegő hangon, majd egyre otthonosabban meséltem a korabeli pszichiátria átpolitizált közegeiről, a tudományos mező autonómiájáért vívott harcok ötvenes és hatvanas évekbeli jellegzetes stratégiáiról, végül illusztrációként felolvastam egy részletet kedvenc kórrajz-történetemből, amelyben a páciens szerepébe került hősnő, 1963-ban, a Rajk-pert vizionálja egy zeneakadémiai koncertbe. A hét fős bizottságra és a közönségre olykor rápillantva, megnyugodva éreztem, hogy „igazat” beszélek, jól alakítom szerepem az igazság létrehozásában 2010-ben Pécsen, saját doktori védésem.

Annak ellenére, hogy formálisan nem értesítettek arról, hogy a bizottság két taggal kibővült, amikor szót kaptam, nem kérdeztem rá ennek okára. A tudományos mezőben egyetemi hallgatóként, oktatóként, tanulmányíróként, konferencia-előadóként szocializálódva úgy „éreztem”, ezt a játékot csendben kell játszani, hagyva, hogy a hallgatólagos erőviszonyok az én doktori védésem alkalmával nyilvánuljanak meg, valamint, hogy a pozíciók betöltői harcba kezdjenek értem/ellenem/általam saját pozíciójukért és az enyémet. Azóta néhányszor eltűnődtem, mi történt volna, ha szóvá teszem. Feltehetően semmi olyan, ami megváltoztatta volna a dolgok menetét és kimenetelét. Talán László János mondott volna valamit arról, hogy a bizottság kibővítésére

különleges esetben lehetőség, sőt szükség van; talán megjegyzésem „vitatkozásnak” minősült volna, amivel „védőim” szerint magam ellen fordíthattam az erővonalakat.

A formális rituálét követő vita László János megszólalásával kezdődött:

„Elsőnek mindjárt egy bizottsági kérdést szeretnék megfogalmazni. A bizottságnak lehetősége, sőt dolga, hogy kérdéseket tegyen föl. A kérdés föltétele előtt mondanék két szót arról, hogy nagyon sok szó esett az eddigiekben társadalomtörténeti, tudásszociológiai, pszichiátriátörténeti kérdésekről; a bizottság elsőként mindjárt egy lényeges pszichológiai kérdést tenne föl, nevezetesen azt, hogy mi a dolgozatnak a hozzájárulása az eddigi pszichológiai tudásunkhoz? Tehát nem az ígérete, hanem mi az eredménye?”

Saját magamat idézem:

„Egyrészt nem kizárólag a pszichiátria, hanem a pszichológia történetéről is szó van. Amennyiben a pszichológia története a pszichológia része, annyiban hozzájárul. Az orvos-beteg kapcsolat dinamikájának elemzését az elméleti pszichoanalízis programon tanultam pszichológus tanáraimtól. A diagnózisok, terápiák különféle történeti és társadalmi kontextusának maga a pszichológia is jelentést tulajdonít. Harmadrészt talán a legfontosabb eredménye pszichológiai szempontból, hogy a dolgozat nem kis társadalomlélektani tanulsággal szolgál a Kádár-korszak morális legitimációs elveivel kapcsolatban, és hogy mi a következménye annak, ha valamiről nem lehet beszélni, vagy ha a politikai tartalmak szimbolikus alakzatai változnak.”

Ez utóbbiról még mondtam volna pár mondatot, azonban a bizottság elnöke szavamba vágott:

László János: *Jó, másnak is adjunk teret. Én a pszichiátria történetét nem mosnám össze a pszichológia történetével*

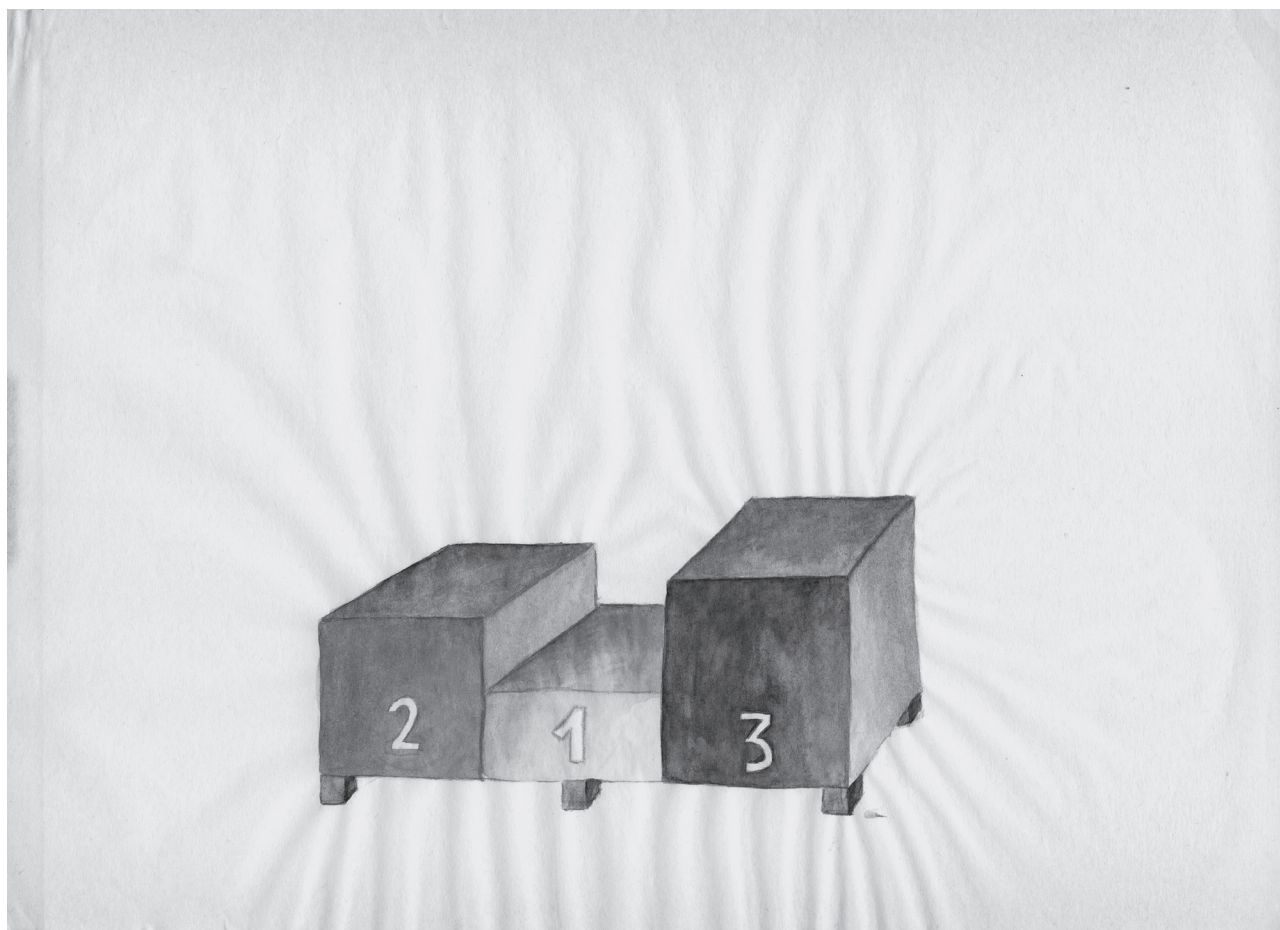
Én: *Én se mosom össze...*

László János: *Nálam van a szó! A másik pedig azzal kapcsolatban, hogy az orvos-beteg kapcsolatok dinamikája nagyon fontos pszichológiai szempontból is. Azt kéne megmutatni, hogy a dolgozatban hol történt olyan új felismerés, amely ennek a pszichológiai dinamikának a beillesztését megvalósítja. Lehet még kérdezni!*

Innentől a vita az én részvételem nélkül zajlott. A hangfelvételt visszahallgatva, úgy tűnik, se lehetőségem, se ésszerű indokom nem lett volna megszólalni. A különböző tudományterületek felszentelt képviselői vitáztak helyettem/értem/magukért. A felszólalók közül mindössze hárman voltak tagjai a hétfős bizottságnak: László János, Kovács Éva és Kövér György. Tényi Tamás pszichiáter bírálóinak felolvasásával és válaszom elfogadásával nyilvánította ki álláspontját, a PTE BTK Pszichológia Intézetének képviselői pedig – László János kivételével – egyáltalán nem szólaltak meg az eseményen. Így csupán a bizottság nevében beszélő László Jánossal vitatkoztak a bizottság tagjai és a közönség soraiban ülő hozzászólók egyaránt. A vitát az Elnök két megszólalása tagolja. Az első részben az imént idézett kérdésre válaszoltak a hozzászólók, a vita témája pedig az volt, hogy a dolgozat pszichológia-e vagy sem, s ezzel kapcsolatban: mi pszichológia és mi nem az. A moderátor szintén László János volt, ő adott szót a jelentkezőknek, az első körben *tanár úr* illetve *tanárnő* megszólítással. Az első két hozzászóló „Kövér tanár úr” és „Wessely tanárnő” a „nem pszichológus kolléga” pozíciójából válaszoltak a kérdésre. Kövér Györgyöt idézem:

„A bizottság tagjaként szólalok meg. A bizottság már általad kérdezett. Én az ELTE Társadalomtörténeti Doktori Programjának vezetőjeként is olvastam ezt a disszertációt. [...] Én ugyan nagyon szívesen fogadtam volna a társadalomtörténeti doktori programban egy ilyen dolgozatot, de azt gondolom, hogy ehhez nem tudunk volna elég segítséget nyújtani, tehát [...] úgy gondolom, hogy örömteli dolog, hogy a pécsi doktori program ilyen nyitott, hogy egy ilyen történeti dolgozatot is el tud fogadni és föl tud nevelni.”

A vitapartner itt egy másik doktori iskola vezetőjeként pozicionálja magát. A dolgozat így „felszentelten” történeti munka, hiszen a történettudományi doktori iskola vezetője annak tartja. Kérdés, hogy a pszichológus doktoriskola vezetője elfogadja-e, vagy elutasítja a pszichológia lehetséges hozzájárulását egy történeti

dolgozathoz (amennyiben a dolgozat a pszichológia doktori iskolában „nevelődött fel”, de még inkább: ott lett megvédve). A felszólaló egyúttal „lemond” a történeti dolgozat megírásához/megítéléséhez szükséges kompetenciák egy részéről a pszichológia javára úgy, hogy e kompetenciák egyszerre válnak a szerző és az őt befogadó doktori iskola érdemévé, másképpen fogalmazva, kinyilvánítja a pszichológia illetékességét történeti kérdésekben – ezáltal a Történész kompetenciáját annak megítélésében, hogy mi a történettudomány és mi a pszichológia. Azaz (a kérdésre válaszolva): a dolgozat pszichológia.

A következő hozzászólás szintén nem pszichológus pozícióból hangzik el, a megszólaló azonban nem doktori iskola, hanem az egyik témavezető. Wessely Annát idézem:

„A dolgozatnak egyik témavezetője voltam és eszem ágában sincs, hogy én döntssem el, mi az, ami a pszichológia számára jelentős és mi az, ami nem az. [...] Azt gondolom, ha a pszichológia nem pusztán kísérleti pszichológia, hanem valamilyen módon személyiségekkel, biográfiai konstrukciókkal, narratív konstrukciókkal foglalkozik, tehát azzal, amit az egyének maguk csinálnak, és amit mindenfajta sajátos dialógusban csinálnak, akkor ebben az értelemben nagyon komoly, számomra pszichológiaiainak tűnő eredményekkel áll a dolgozat elő, de hát ezt a pszichológusok döntsék el.”

A megszólalás két állítást tartalmaz: egyrészt a pszichológia azzal foglalkozik, ami a dolgozat tárgya és eredménye, másrészt a pszichológusok dolga eldönteni, mi pszichológia és mi nem az. A megszólaló kinyilvánítja, hogy „eszem ágában sincs” átlépni a diszciplína határait, azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a pszichológusok éppen a pszichológiát nem veszik észre a dolgozatban, azt, amit „még a diszciplínán innen”, kívülről, a nem pszichológus pozíciójából is látni lehet. Minél inkább pszichológus valaki, annál inkább láthatja, hogy a dolgozat pszichológia. Végül a megszólaló szimbolikusan át is adja a szót a pszichológusoknak. A vita következő felszólalója Erős Ferenc, a dolgozat másik, pszichológus konzulense. Őt idézem:

„Azzal kezdeném, hogy én vagyok a másik témavezetője a dolgozatnak [...] Az elméleti pszichoanalízis programon a kezdetektől fogva kísérem figyelemmel a munkásságát [...] Nagyon sokat beszélünk, hogy erről hogyan lehet gondolkodni, hogyan lehet, milyen módszerekkel lehet elemezni. [...] Nos többször fölmerült ez a bizonyos tudományági besorolás, hogy ez most pszichológia, történelem, történeti pszichológia, pszichohistoria, pszichiátriátörténet és még nem tudom, hányféle diszciplínába lehetne besorolni ezt a dolgozatot, ami szerintem inkább előnyére válik. Na most, az Elméleti Pszichoanalízis Programon az első félévtől kezdve [...] igen fontos szerepet kaptak a pszichoanalízis előzményei és az a szemléletmód, amelyet többek között éppen Foucault képviselt: a diskurzuselemzés, illetve hatalom, morál és az igazság foucault-i megközelítése. [...] Ennyiben ez a dolgozat pszichológiatörténeti munka, nevezhetjük pszichohistoriának, bár a pszichohistoria eléggé széthúzó és tágas fogalom, sok minden belefér. Én magam hajlok arra, hogy a pszichohistoriát elfogadjam mint a dolgozat lehetséges diszciplináris határát. További más pszichológiai kérdéseket is megfogalmaz a dolgozat, [...] az orvos-beteg dinamikájának kérdésére utal Melinda többször is, [...] a felejtés és emlékezés problémája, és ennek a kollektív, különösen a kulturális emlékezettel való kapcsolata [...] Végül pedig itt végig reprezentációkról van szó, narratívan strukturált szövegekről. [...] Tehát itt azt hiszem, nagyon gazdag a választék, hogy a pszichológiai vonatkozásokat fel tudjuk építeni.”

A hozzászólás a pszichológus konzulens és doktori programvezető pozíciójából több stratégiát alkalmaz. Pszichológiává szenteli a dolgozatot azáltal, hogy kinyilvánítja: az Elméleti Pszichoanalízis Doktori Program tananyagára és a programvezetővel való szakmai konzultációra épül. A pszichológus pozíciójából meghúzó egy „lehetséges diszciplináris határt”, a dolgozatot ide, a „pszichohistoriaként” megnevezett határvonalra helyezi. Harmadrészt pedig felsorolja azokat a „pszichológiai kérdéseket”, amelyek ezen a határvonalon is feltehetőek, és amelyek a pszichológia hagyományos, kanonizált problémafelvetései közé tartoznak. A dolgozat így pszichológia is, meg nem is, a felszólalás egyúttal az Elméleti Pszichoanalízis Program határpozícióját is kijelöli: a diszciplína határterületein, de azon belül – azaz a diszciplína más diszciplínákkal való érintkezési felületein is létezik legitim tudományos pozíció. Itt helyezkedik el a dolgozat, és itt helyezkedik el maga a doktori alprogram is.

Terjedelmi okokból röviden foglalom össze az „első kör” további hozzászólásait. A következő két felszólaló szintén pszichológusi pozícióból érvel. Csabai Márta az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársaként a dolgozatot a pszichológia főáramába helyezi, a felszólalásból idézve: „A pszichológia klinikai alkalmazásainak – a klinikai pszichológiának, pszichoterápiának, orvosi- és egészségpszichológiának – a kezdetektől fogva kiemelt dilemmája a terapeuta-páciens viszony hatása a betegség alakulására, de amint arra az utóbbi évtizedek kutatásai utalnak, annak diagnózisára, definíciójára is. Kovai Melinda disszertációja is ezt a rendkívül fontos kérdést állítja a középpontba.” A felszólalás hosszasan fejtegeti az egészségpszichológia kortárs nemzetközi trendjeit, amelyeket szerinte a dolgozat is követ, és amely a disszertációt (öt idézve) „az Elméleti Pszichoanalízis Alprogramban elkészült eddigi egyik legoriginálisabb dolgozattá teszi”. Erdélyi Ildikó kiképző pszichoanalitikus és a Károli Egyetem emeritus pszichológia professzora szintén saját szakterületére helyezi a disszertációt, (öt idézve) a dolgozat a „pszichiátria dinamikus pszichológiai illetve pszichoanalitikus szemléletű elképzelésén” alapul, „Kovai Melinda originális munkáját a dinamikus pszichológián, pszichoanalízisen nevelkedett szakemberek fogják nagy haszonnal forgatni.”

Több hozzászóló az első körben nem volt. László János válaszolt a pszichológus és nem pszichológus kollégák válaszára.

„Nyilvánvaló és gyakori tapasztalat, hogy sok mindennel úgy vagyunk, hogy azt látjuk a dolgozatban, hát amit mi látunk benne. És hát én örömmel hallottam Feritől, hogy narratív pszichológia, szociális reprezentáció benne lehetne szerinte. Ő látja benne, én nem látom benne. Tehát nem láttam benne azt, hogy akár a szociális reprezentációs elmélethez, akár bármely más pszichológiai elmélethez valamennyire is kapcsolódna, legyen az a dinamikus elmélet is akár. Tehát bármennyire is divergál, vagyis sokféle lehet a pszichológia, Panninak igaza van természetesen, és ezt pont itt nem kell mondani, ahol tényleg a jelentéskonstrukció legkülönbözőbb formáit elemezzük pszichológiai módszerekkel. De ebben a dolgozatban nagyon nehéz találni olyan pszichológiailag megragadható fogalmat, amihez azt a mondanivalót, amiben a szerző történetileg, pszichiátriailag illetve tudásszociológiailag nyilvánvalóan nagyon jó, mert azt mondjátok, hogy ez nagyon jó és én ezt elhiszem nektek.

De én meg azt látom ebben a munkában, hogy ebben bizony az a fajta pszichológiai tudás, aminek a nyomán egy fokozatot kiadunk, egy fokozatot, amely pszichológia oktatására, pszichológia kutatására, pszichológiai pályázat elbírálására és így tovább jogosít. Tehát nekünk azt kell megfontolnunk, hogy van-e ebben a dolgozatban egy olyan pszichológiai tudás, akármilyen, ami, hogy is mondjam, egyes területein a pszichológiának megfelel. És ez egy nagy kérdés továbbra is. [Nekem címezve] Most se kívánsz semmit mondani?”

A megszólalás – részben legalábbis – hangnemet váltott. Erős tanár úrból Feri lett, Wessely tanárnőből Panni, harmadik személyű jelöltből pedig tegező viszony. A hozzám intézett kérdésre a közönségből (a „felszentelt” kollégák szájából) érkezett bekiabálás formájában reakció, miszerint: „Ez nem kérdés!”, „Ezt már kérdezted!”. Ezt magam is így éreztem, így csupán azt válaszoltam: „Csak annyit tudok mondani, hogy van” (mármint a dolgozatban releváns pszichológiai tudás). A megszólaló a kollegiális viszonyokat az informális-baráti megszólítások révén sajátosan, paternalista módon hierarchizálja. A dolgozatban (többes számban, amely értelemszerűen a megszólalót is magában foglalja) „*azt látjuk, hát amit látunk benne*”. Feri, Panni és mások sajnos esendő tapasztalóként olyasmit látnak a dolgozatban, amit a megszólaló nem lát, így a megszólalás logikája szerint nem is lehet benne. A megszólaló olyan tudományos igazságot hozott létre, amely Bourdieu szavait kiforgatva: „*önmagát nem tekinti nézőpontnak, és az abszolútum igazságában méretik meg.*”³ Feri, Panni és mások tudományos pozíciójából így csupán hétköznapi, vágyvezérelt tekintet nyílik, szemben a megszólaló tudományos pillantásával, aki azt látja, ami *van* (pontosabban azt, ami *nincs*). A megszólaló a pszichológuspozícióból érkező illetve a dolgozatot a pszichológia diszciplínájába helyező összes felszólalást elutasítja, mondván, hogy „elfogadja” a hozzászólók véleményét, miszerint a disszertáció jó történeti, pszichiátriátörténeti, tudásszociológiai dolgozat. A tudományos pszichológia itt egyetlen totális pozíció, amelyet a Bizottság („mi”) képvisel az Elnök megszólalásain keresztül. Többes számban (feltehetően továbbra is a bizottság nevében beszélve) újabb körre invitálja a résztvevőket: „fontoljuk meg együtt”, hogy e megszólalás ismeretében kiadható-e a doktori fokozat. Másképpen fogalmazva: vajon kiadható-e a doktori fokozat, ha a bizottság nem javasolja?

A vita második része már nem a pszichológiáról, hanem a PhD fokozatról és magáról a tudományosságról szólt. A hozzászólások egy része a jelöltet pozícionálta a tudományos mezőben. Kende Anna és Erdélyi Ildikó tanszékvezetőként és kollégaként pszichológia szakon folytatott egyetemi oktatói tevékenységemre hívták fel a figyelmet. Más felszólalások explicit módon a tudományosság és a diszciplína státuszának a tudósközösség által konstruált voltára és a belépés aktusára irányulnak. Kovács Évát idézem:

„Csak hogy oldjam ezt a feszültséget. Tehát én szerintem mindig így van egy ilyen nagyon jó dolgozattal, ami diszciplinárisan nem jól beágyazható, hogy nehezen tudnak az emberek szigorú diszciplináris elvek szerint dönteni. Épp ezért azt gondolom, lehet más szinten is elgondolni ezt a dolgozatot, akár a befektetett munka, akár a tudományos eredmények, azok a konferenciák, ahol Kovai Melinda ezeket a fejezeteket bemutatta. Voltam páron és ezek a tanulmányok kifejezetten pszichológusi és pszichiáteri közönségnek már meg lettek mutatva és egyáltalán nem volt kérdés, hogy ez illik-e a diszciplínába vagy sem. Tehát befogadta valamilyen módon a tudományos közösség.”

Erős Ferencet idézve:

„Nem egy szabályos dolgozat abban az értelemben, hogy valamelyik diszciplínába, valamelyik öntőformába szabályosan beleilljen. Akármelyik öntőformába lötytyintjük [...] mindenütt identitásválságot okoz. Egy kicsit kilöttyen ebből az öntőformából. Na most ennek az aktusnak az a célja, hogy végül is valamilyen öntőformába befogadjuk és ez az öntőforma egy kellő biztonságot nyújthat arra, hogy a továbbiakban a pályája úgy alakuljon, hogy a saját kutatásait tudja folytatni.”

László János, a „jelölt” és a tudományosság státuszára utoljára Kövér György reflektált:

„Nekem az jutott eszembe, amikor föltetted Melindának a kérdést, hogy mi új van a dolgozatban a pszichológia szempontjából, akkor én azt válaszoltam volna [nekem címezve], legalábbis egy ponton a helyedben, hogy van egy olyan esettanulmányom, amikor egy pszichológus kerül be a Lipótra és ez szerintem minden pszichológusnak tanulságos.”

Ezek után a bizottság visszavonult, majd nyilvánosan kihirdette, hogy a titkos szavazás eredményeként, egyetlen ponttal az alsó határ fölött, *rite* minősítéssel javasolja a doktori fokozat megadását. A döntéshez a bizottság semmiféle indoklást nem fűzött, a PTE BTK Pszichológiai Intézetének bizottságbeli képviselői (Bereczkei Tamás, Gyöngyösiné Kiss Enikő, Vincze Orsolya) ekkor sem szólaltak meg. Utólag, informális módon kiderült, hogy Vincze Orsolya, intézeti kollégáival ellentétben, nem egy ponttal szavazott.

A védés után, a szokásoknak megfelelően, a közeli *Paulus* étteremben vendégül láttam a jelenlévőket némi pogácsára meg egy italra. Barátaimmal, kollégáimmal egy korsó sör mellett beszélgettünk arról, hogy „húbazzmeg, ezt nem hiszem el”. A fogadáson megjelent László János is, kedélyesen elbeszélgetett Pannival, Ferivel és a többiekkel családról, gyerekekről, unokákról, majd búcsúzóul odajött hozzám, gratulált a doktori fokozathoz és kezet nyújtott. Gondolkodás nélkül kezet fogtam vele.

Azóta sokat tűnődtem a történeten: miféle játéknak lettem én résztvevője? Miféle szerepet alakítottak a többiek? Hogyan lehetséges az, hogy noha a játék résztvevőinek többsége velem együtt úgy gondolja, „igazságtalan”, ami történt, a helyzet – ahogyan maga a disszertáció is – nem szól másról, mint a tudományos igazság megképződéséről? Kinek van itt „igaza”? Egyáltalán értelmes-e egy ilyen kérdésfelvetés?

Egy lehetséges, és (szerencsére) tudományosan vitatható válasz a kérdésre: „*A tudományos harc tétjének meghatározása maga is a tudományos harc tétjeinek egyike, s ebből következően azok kerülnek domináns pozícióba, akik a tudomány egy olyan meghatározását képesek elfogadtatni, amely szerint a tudomány akkor működik a legjobban, ha a tudósok olyanok, amilyenek ők maguk is, és azt teszik, illetve birtokolják, amit ők is tesznek, illetve birtokolnak.*”⁴

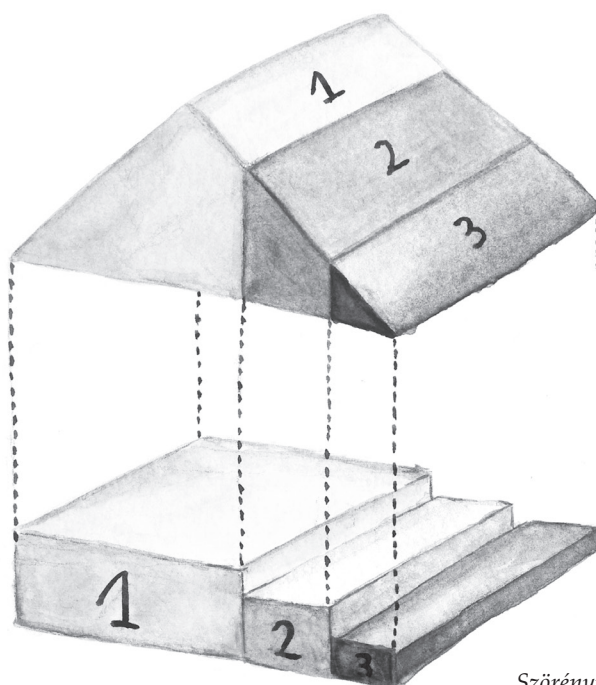
Kovai Melinda

¹ A tanulmány az ELTE Társadalomtudományi Karán 2011 márciusában, Wessely Anna 60. születésnapjára rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A doktori védésen dolgozatom egyik konzulenseként Wessely Anna is jelen volt, ez az előadás elsősorban ajándék számára: a történetből csinált „értelmes játék”.

² Bourdieu, Pierre: *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. Gondolat, Budapest, 2005, 159.

³ Bourdieu, Pierre: *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. Gondolat, Budapest, 2005.

⁴ Bourdieu, Pierre: „A tudományos mező”, *Replika* 67, 2009, 16.

Szörényi Beatrix munkája